

Proloog

April 1912

Met een munt van vijf öre al in haar hand voegde Torun Ekman zich in de lange, snel slinkende rij voor de krantenkiosk op het Stockholmse Stureplan. De man voor haar had al drie, of wellicht wel vier keer zijn hoofd geschud. Torun kon zijn gezicht niet zien, maar ze wist zeker dat dit ongeloof uitstraalde. Ongeloof. Weliswaar was ze redacteur, iemand met stevast een potlood in de rechterhand en vaker wel dan niet nog eentje achter haar oor, maar ze zou werkelijk geen beter woord kunnen verzinnen om op deze frisse ochtend in april het gevoel onder de mensen in de stad te beschrijven. Als het waar was wat op de aanplakbiljetten van de krant stond, God verhoede, dan betekende dat rouw. Alle opwinding over de komende Olympische Spelen in het nieuwe stadion van Stockholm was in één klap verdwenen.

Toch hadden de mensen nog hoop. In de kranten van de vorige dag stond dat de vier reddingsschepen die waren uitgevaren alle passagiers in veiligheid hadden gebracht. Torun had even diep ademgehaald toen ze dat las. Alle passagiers waren gered? Midden op zee? Vanaf een dergelijk immens schip? Ze was net als iedereen danig onder de indruk van de illustratie waarin de afmetingen van de *RMS Titanic* werden vergeleken met het Koninklijk Paleis in Stockholm. Het schip was niet alleen hoger maar ook aanzienlijk langer. En onzinkbaar, dat werd tenminste beweerd. Iedereen was gered? Onwaarschijnlijk.

Torun legde haar muntstuk op de toonbank en pakte een *Dagens Nyheter* van de stapel. Meestal stopte ze de krant onder

haar arm, maar nu moest ze een plekje vinden om rustig te kunnen lezen. De vorige keer dat ze het nieuws op de voorpagina probeerde te lezen, op weg naar haar werk bij uitgeverij P.A. Norstedt & Zonen, was ze bijna onder een tram gelopen. Dankzij het snelle ingrijpen van een paar andere voetgangers was haar een voortijdig einde bespaard gebleven. Een onverwachte en snelle dood. Heel anders dan wat die arme mensen op de *Titanic* te wachten stond in de donkere, ijskoude zee.

Ze kreeg een brok in haar keel en moest even slikken terwijl ze de Sturegatan naar het Humlegården-park overstak. Hier waren genoeg bankjes, het was alleen jammer dat de Nationale Bibliotheek nog niet open was. Een warmer plekje zou prettig zijn geweest.

Haar blik ging naar de voorpagina van de krant. Slechts één van de vier reddingsschepen was snel genoeg aanwezig geweest om drenkelingen uit zee op te pikken. Waarschijnlijk was de helft van de tweeduizend passagiers omgekomen. Onder wie ongetwijfeld een aantal van de ongeveer honderd Zweden die aan boord waren. Mogelijk waren daar zelfs Stockholmers bij die vorige week nog in dit park hadden gewandeld. Misschien ook wel een kind. De letters werden plotseling wazig en de krant gleed van haar schoot op de grond. Torun legde onder haar jas een hand op haar buik.

Hoe was het mogelijk dat ze tranen vergoot om een kind dat ze niet kende, terwijl ze haar eigen kind weg wilde laten maken? Maar die vraag was in ieder geval eenvoudig te beantwoorden. Haar kind was niet gewenst. Ze wilde geen kinderen, en had die ook nooit gewild. In haar hele wezen was geen greintje moederinstinct te bespeuren. Dus zou het niet alleen ten opzichte van het kind, maar ook ten opzichte van zichzelf, niet eerlijk zijn. Waar of niet?

De vader van het kindje was een passant geweest. Nu ja, het passeren had uiteindelijk zeven nachten geduurd, om precies te zijn. Het was een journalist, met een vriendelijk gezicht en gezonde opvattingen, die zich niet meer kon herinneren – of

was vergeten – dat hij een trouwbelofte had afgelegd. Pragmatisch als Torun was, hield ze zichzelf voor dat het haar niets kon schelen. De meeste mannen waren niet zuiver op de graat, en een man van een dergelijk laag allooi was haar tijd niet waard. Een aantal weken nadat ze hem een klap in het gezicht had gegeven, werd haar duidelijk dat ze zijn kind droeg.

Torun had tegen niemand iets over haar toestand gezegd. Zelfs niet tegen haar oudere zus Otilia of haar hartsvriendinnen Märta, Beda, Karolina en Margareta. Ze wisten allemaal dat een abortus gevaarlijk was. En verboden. Ze kon tot een jaar dwangarbeid worden veroordeeld, als ze het tenminste overleefde. In het ergste geval werden vrouwen gemarteld met botte, verontreinigde instrumenten en gedoemd te sterven aan bloedingen of een infectie. Maar waar kon je een fatsoenlijk beoefenaar van dit soort onwettige praktijken vinden?

Er gleed een traan over haar wang terwijl ze de vochtig geworden krant van een hoopje overgebleven sneeuw op-raapte. Vandaag zou het niet vreemd zijn als mensen in het openbaar huilden, dus kon ze zichzelf nog eens flink ervan langs geven. Welk recht had ze om haar kind te doden, terwijl andere onschuldige wezentjes waren verdronken? Misschien waren hun moeders ook wel dood. Of erger nog: hadden die het overleefd. Hoe kon je in vredesnaam met zo'n schuldgevoel leven?

Jarenlang had ze het haar jongste zusje Victoria kwalijk genomen dat hun moeder bij haar geboorte in het kraambed was gestorven. Werd Victoria gekweld door schuldgevoel? Die vraag was nooit eerder bij Torun opgekomen. De beeldschone en temperamentvolle Victoria had daar in ieder geval nooit blijk van gegeven. En dat was ook helemaal niet nodig, besefte Torun nu. Dus wat was ze zelf dan voor een ellendige hypocriet? Een baby de schuld geven van de dood van de moeder, maar wel proberen goed te praten dat een intelligente vrouw als zijzelf willens en wetens haar ongebooren kind wilde vermoorden?

Er welde weer een traan op. Want plotseling wist ze het. Eindelijk drong het tot haar door. Ze zou niet met dit schuldgevoel kunnen leven.

Ze had een dak boven haar hoofd. Ze leed geen honger en was niet werkloos. Kortom, ze was in staat een kindje een veilig thuis te geven, en daarbij een hele stoet tantes en een lieve grootvader.

Maar diep vanbinnen wist ze ook dat ze geen moeder was. En ieder kind had een moeder nodig.

1

30 september 1913

Märta Eriksson glipte uit de onopvallende personeelsingang aan de achterkant van het hoofdfiliaal van Nordiska Kompaniet op het Stureplan-plein. Ze glimlachte omdat haar stralende humeur nogal ongerijmd was. In wezen was er namelijk niets veranderd. Ze werkte nu al negen jaar op de afdeling Dameshandschoenen en zou nu nog twee jaar achter dezelfde toonbank op de begane grond staan. Maar toch. Ze kreeg bijna tranen in haar ogen bij het vooruitzicht dat Kompaniet alle filialen in Stockholm in een gloednieuw gebouw ging onderbrengen. In een opwelling stak ze de Birger Jarlsgatan over, liep tot halverwege het met keitjes geplaveide plein en keek achterom naar het huidige markante gebouw. De twee torentjes en het verfijnde metselwerk vormden een eerbetoon aan een tijd toen dit soort verfraaiingen macht en rijkdom uitstraalden, in een stad die in opkomst was. Maar nu leken de koperen toren en koepel meer gedateerd dan de week ervoor. Wat had Josef Sachs vandaag ook alweer gezegd? ‘Morgen beginnen wij aan een nieuw hoofdstuk in onze geschiedenis.’ En dat zou ongetwijfeld zo zijn. Op deze man kon je blind vertrouwen.

Märta liep met kwieke tred door de Biblioteksgatan. Ze had een hoge dunk van Josef Sachs, een man die zichzelf op de rijpe leeftijd van veertig jaar eigenaar van Stockholms meest gerenommeerde warenhuis mocht noemen. Een bijzonder mens: hij kende de meeste van zijn vijfhonderd werknemers bij naam, hij had gratis gezondheidszorg en een pensioenregeling voor zijn personeel geregeld, en was daarbij een man van zijn

woord. Terwijl Märta het Norrmalmstorg overstak kwam het bij haar op dat werken voor meneer Sachs maar één minpuntje kende: hij vond namelijk dat getrouwde vrouwen hun betrekking niet hoefden op te geven. Kon de regering er ook maar van overtuigd worden dat vrouwen onafhankelijke personen waren en niet het eigendom van hun echtgenoten. Want het kwam er toch min of meer op neer dat ze slechts bezit van de man waren? Vanaf het moment dat ze elkaar het jawoord gaven, raakten vrouwen hun onafhankelijkheid kwijt en wat nog erger was: hun wettelijke handelingsbekwaamheid. Als ze Wilhelm aan zijn verstand kon brengen dat haar weigering om met hem te trouwen niets te maken had met haar liefde voor hem, dan zou haar leven bijna volmaakt zijn. Ze wist dat een Duitse man zo zijn trots had, maar voor Zweedse vrouwen gold hetzelfde. Kon ze maar tegen Wilhelm zeggen dat ze haar betrekking, en dus ook haar inkomen, kwijtraakte, als ze met hem trouwde, dat zou alles veel eenvoudiger maken. Maar Wilhelm werkte op de afdeling Bagage van Kompaniet en wist ook dat bij dit bedrijf vrouwen niet ontslagen werden als ze huwden. Er verscheen een zorgrimpel op Märta's voorhoofd.

Aan de andere kant van het centrum van de stad vertrok Torun van het eiland Riddarholmen. Zo snel als haar manke linkerbeen het toeliet liep ze via de Tryckergatan naar het Birger Jarls-plein. Aan de overkant van het met keitjes geplaveide plein stond de Riddarholmen Kerk. Torun meende dat dit Stockholms laatste middeleeuwse abdij was, maar ze wist in ieder geval zeker dat zich hier de laatste rustplaatsen van de meeste Zweedse koningen bevonden. De kenmerkende smeedijzeren spits boorde zich hoog in de fraaie indigokleurige hemel. Het blauwe uur, wanneer de schemering overging in het duister van de nacht, was voor haar het mooiste deel van de dag. Stockholm was weliswaar op elk uur van de dag een prachtige stad, maar op een inktblauwe avond waren de koperen daken die zich tegen de hemel aftekenden nog bekoorlijker

dan anders. Op dit lichtglooiende uitkijkpunt kon ze vanaf dit kleine eiland het volgende eiland zien liggen dat vijf keer zo groot was: Gamla Stan.

Torun wierp een blik op haar nieuwe polshorloge. Dat had ze zichzelf cadeau gedaan, met als enige reden dat ze een horloge nodig had. Het was haar weliswaar gelukt om wat vroeger van haar werk te gaan, maar toch moest ze er flink de pas in zetten. Ze haastte zich over de Riddarholmen-brug, in de richting van het Koninklijk Paleis, en toen over de Norrbro-brug naar het vasteland. Aan de overkant van het water stond het Grand Hôtel waarvan de heldere elektrische lampjes uitnodigend brandden.

Torun passeerde de Koninklijke Opera op weg naar het Kungsträdgården-park en zag toen op hun vaste ontmoetingsplek bij het standbeeld van Karl XII haar vriendin Beda Johansson staan. Beda, een rekenwonder, gezegend met een goede inborst en een scherp verstand, deelde een kleine tweekamerwoning met haar.

Beda zwaaide vrolijk naar haar. 'Ik begon al te denken dat je niet weg kon komen.'

'Dat was ook bijna het geval en daarom moet ik morgen voor dag en dauw op om een manuscript te redigeren dat ik tegen lunchtijd klaar moet hebben. Maar ik heb het er graag voor over om voor deze film een keer vroeg op te staan. Hij had uitstekende recensies.'

'Fijn om te horen. Ik weet niet of ik wel in de stemming ben voor een wanproduct.'

Torun giechelde zachtjes. 'Barbaar. Een beetje informatie over historisch cultuurgoed zal je goeddoen.'

'En anders wel een warme maaltijd en vroeg naar bed. Ik word er niet jonger op.'

'Je bent een jonge blom van eenendertig en nog lang geen negentig. Bovendien hebben we het Märta beloofd.'

'Dat is waar.'

Ze begonnen aan hun wandeling door het park. Zolang ze maar stevig doorstapten boden hun herfstlaarsjes met knopen

voldoende bescherming tegen de elementen. Het was een tamelijk kille avond, maar niet zo koud dat de plasjes water langs het pad zouden bevriezen. Er hingen nog wat goudkleurige bladeren aan de linden en populieren, maar door een paar flinke windvlagen zouden die al snel op de grond terechtkomen. Door de wind, óf door alle tumult de volgende dag, dacht Torun bij zichzelf.

Ze liepen om Blanch's Café heen en zwaaiden naar Märta aan de overkant van de Hamngatan.

'Geef jullie ogen nog maar eens goed de kost, dames,' zei Märta bij wijze van begroeting. 'Dit is de laatste keer dat we het Sparreska Paleis kunnen zien.' Ze gebaarde naar een gebouw dat oorspronkelijk was bedoeld als elegante residentie voor de aristocratische familie Sparre. Het in 1670 opgetrokken complex bestond uit een hoofdgebouw, geflankeerd door twee één verdieping tellende vleugels. De vleugels waren al lang geleden verbouwd tot appartementen, en nog geen vijftintig jaar geleden, in 1888, was het hoofdgebouw aangepast om plaats te bieden aan het populaire Sveasalen Variététheater. Een jaar geleden was de Röda Kvarn-bioscoop daar eveneens in ondergebracht.

Beda keek misprijzend naar het gebouw. 'Ik zou des duivels zijn als ik de leiding had van de Röda Kvarn. Binnen twee jaar weer moeten verhuizen betekent een financiële ramp voor die bioscoop.'

'Hier spreekt het hoofd Inkoop,' zei Torun. 'Godzijdank heeft het Grand Hôtel nooit hoeven verhuizen.'

Zonder blikken of blozen gaf Beda haar vriendin Torun met haar elleboog vriendschappelijk een por tussen de ribben.

Märta schoot in de lach. 'Kom, we gaan. De film begint over tien minuten. Het orkest is vast al aan het inspelen.'

Ze liepen aan de linkerkant de brede trap op.

Torun knikte naar het beeld van Moeder Svea, gezeten op een leeuw, dat tussen de beide deuren van de ingang stond. Achter het hoofd van de vrouwelijke krijger draaide het em-

bleem van Röda Kvarn, een rode windmolen, opgetuigd met elektrische lampjes. 'Ik vraag me af wat er met haar zal gebeuren. En met de families die hier woonden en voor wie dit hun thuis was.'

'Ik moet er niet aan denken,' zei Beda. 'Maar het is wel heel toevallig dat *De laatste dagen van Pompeii* de laatste film is die hier wordt vertoond.'

'Jakkies!' zei Märta. 'Ik heb alle vertrouwen in meneer Sachs. Hij zal vast iets prachtigs laten bouwen.'

2

Als Märta ogen in haar achterhoofd had gehad, dan had ze gezien dat Josef Sachs in eigen persoon een stukje verderop in het park onder een lindenboom stond en naar de laatste bezoekers keek die door de ingang van de Röda Kvarn naar binnen gingen. Het lichte schuldgevoel dat ondanks zijn groeiende opwinding de kop opstak, probeerde hij te verdringen. Het Sparreska Paleis, ontworpen door Tessin de Oudere, had daar meer dan tweehonderdveertig jaar gestaan. In die tijdspanne was het aantal inwoners van Stockholm van veertigduizend naar driehonderdveertigduizend gegroeid. Wie was hij dat hij een dergelijk stuk geschiedenis ging uitvagen? Samen met vele andere Stockholmers bewaarde hij immers dierbare herinneringen aan lange avonden met vrienden in het Sveasalen Variététheater.

Nadat hij had besloten een groot warenhuis te bouwen, had Josef menige nacht liggen piekeren op welke locatie dat moest verrijzen. Het eiland Gamla Stan was van oorsprong het commerciële centrum van Stockholm, maar naarmate de stad groeide, had dat zich uitgebreid over het eilandje Helgeandsholmen en langs de Regeringsgatan en Norrmalm, op het vasteland. Zou hij ergens tussen de Regeringsgatan en het Stureplan een geschikte locatie kunnen vinden? Het stadscentrum was verkaveld in percelen van verschillende afmetingen. Hij zou een van de grotere percelen moeten aankopen en vrijmaken.

Het onverwachte aanbod van een perceel op de Hamngatan, dat doorliep tot de Smålandsgatan, was een gelukkig toeval en heel aantrekkelijk, maar had één groot bezwaar: het terrein was nog steeds te klein om zijn idee van een iconisch

handelsgebouw te realiseren. Hij had nog een tweede perceel nodig, bij voorkeur op de hoek van de Regeringsgatan en de Smålandsgatan. Maar op die plek stond inmiddels de nieuwe elektriciteitscentrale. Op het volgende perceel aan de Hamngatan, richting Norrmalmstorg, bevond zich het Sparreska Paleis met het Sveasalen Variététheater. Maar als hij de eigenaren kon overhalen dát te verkopen... Enfin, de beide Hamngatan-percelen, inclusief acht gebouwen, hadden hem uiteindelijk vier miljoen kronen gekost.

Terwijl hij in het schemerlicht naar het Sparreska Paleis keek, maakte hij korte metten met zijn plotselinge sentimentele gevoelens. Mooie herinneringen aan voorbije tijden maakten het gebouw niet minder vervallen. Het merendeel van de sierlijke stenen ornamenten was behoorlijk verweerd en toen het Sveasalen Variététheater er introk betekende dat een dodelijke aanslag op de architectuur. Deze toevoeging aan het Stockholmse nachtleven mocht dan door de gewone man in principe gewaardeerd worden, de veranderingen aan het gebouw konden zelfs de trouwste bezoekers niet werkelijk bekoren. In ieder geval zou alle moeite worden gedaan om alles wat van cultureel belang was te redden. De raad van bestuur van Nordiska Kompaniet liet daar geen misverstand over bestaan. Tijdens een bezichtiging van het pand, in aanwezigheid van de befaamde architect Ferdinand Boberg en gerenommeerd bouwkundig ingenieur Josef Norén, werd besloten dat in ieder geval de bases van de zeventiende-eeuwse gevelpilaren en de smeedijzeren trapleuningen in handen kwamen van de deskundigen van de St. Erik Vereniging, die zich inzette voor het behoud van Stockholms cultureel erfgoed.

Voor de zoveelste keer betreurde Josef het dat Blanch's Café in de weg stond. Niet alleen zou er daardoor voor de nieuwe ingang van Nordiska Kompaniet altijd een verkeersopstopping zijn, maar het aantal verdiepingen dat hij mocht bouwen, werd beperkt door het stedelijke voorschrift dat de breedte van de straat de maximale hoogte van de aanliggende gebouwen

bepaalde. De achterkant van het nieuwe gebouw, aan de nog smallere Smålandsgatan, moest zelfs lager worden. Volgens de plaatselijke planologische dienst hadden de bewoners van een zo noordelijk gelegen stad als Stockholm, zo veel mogelijk licht en lucht nodig.

De planologische dienst had zijn mening over nog heel veel andere aspecten van het nieuwe warenhuis gegeven.

In de herfst van 1912 had Josef Sachs in gezelschap van architect Ferdinand Boberg een studiereis van oost naar west en noord naar zuid door de Verenigde Staten gemaakt. De beide heren waren teruggekeerd met een heel arsenaal aan vooruitstrevende ideeën en technische oplossingen aangaande het nieuwe Stockholmse warenhuis. De Amerikanen hadden niet alleen begrepen dat er een te berekenen limiet was aan de hoogte van een stenen gebouw voordat de muren onder hun eigen gewicht bezweken, ze hadden ook ontdekt dat dit probleem kon worden opgelost door het aanbrengen van een stalen constructie waaromheen het gebouw werd opgetrokken. Daardoor hadden de buitenmuren eigenlijk alleen een isolerende functie en kon hiervoor elk willekeurig materiaal voor de winkelfaçades worden gebruikt. Omdat de binnenmuren, bogen en pilaren vanwege het stalen geraamte niet-dragend waren, hadden de Amerikaanse winkels grote, ononderbroken verdiepingen. Beide aspecten hadden de warme interesse van de heren Sachs en Boberg.

Voor het warenhuis aan de Hamngatan gaven ze de voorkeur aan een elegante façade van Bohuslän-graniet en opvallende ramen met stijlen. Het interieur werd voorzien van mahonie-houten planken en kabinetten, vervaardigd in de eigen werkplaats van Nordiska Kompaniet in Nyköping, en over het hele gebouw kwam een dakbedekking van bewerkt koper. Om kort te gaan, Nordiska Kompaniet zou een boegbeeld van Zweedse duurzaamheid en voornaamheid worden, gebouwd op de Amerikaanse manier. En ze hadden precies de juiste man voor deze taak gevonden: bouwkundig ingenieur Josef Norén had wat zijn

ambacht betrof ook een tijdje zijn licht opgestoken in Amerika. Deze bouwtechnieken waren dus niet vreemd voor hem.

Maar ze waren wel vreemd voor de gemeente Stockholm en de plaatselijke planologische dienst. Waarom zou je een geraamte bouwen waarvoor staal uit Duitsland moest worden geïmporteerd, in plaats van Zweedse materialen te gebruiken en daarmee de eigen economie te steunen?

De kleinste details waren onderwerp van discussie. Zelfs de snelheid van de liften gaf reden tot gemor en bezwaren. *Onmogelijk. Te snel. Onveilig.* Het was bijna onbegonnen werk geweest om de besluitvormers ervan te overtuigen dat de bouwkundigen van nieuwe en verbeterde technieken gebruik zouden maken om ervoor te zorgen dat elk deel van de winkel veilig en brandveilig zou zijn. Brandveilig, hadden ze meesmuilend gezegd, was wel het laatste wat ze hoefden te eisen. Zelfs het vijftien jaar oude filiaal op Stureplan was brandveilig. Jawel, had Josef beaamd, maar daar zijn geen sprinklers die de brand volledig konden blussen. Sprinklers? Maar toen uiteindelijk alles was uitgelegd, aangepast, gewijzigd en opnieuw uitgelegd, werden Josef Sachs en de gemeente Stockholm het eens.

Vanbuiten zou het majestueuze granieten gebouw een waardig baken zijn in een stad die in opkomst was.

Vanbinnen zou het nieuwe warenhuis zonder meer spectaculair worden. Een levendig commercieel en cultureel theater.

Vanaf zijn plek onder de boom in het Kungsträdgården-park zag Josef het allemaal haarscherp voor zich. Met een glimlach trok hij de kraag van zijn jas over zijn sjaal. Het was tijd om naar zijn auto met chauffeur te gaan. Morgen werd het weer een drukke dag.

3

Twaalf uur nadat ze de Röda Kvarn-bioscoop waren binnengegaan, stapten Torun en Beda uit hun appartement in Linnégatan 4 de ochtendkou in. Toen ze in de buurt van de Grev Turegatan kwamen, hoorden ze het onmiskenbare kabaal van schurend metaal.

‘Allemachtig,’ zei Torun. ‘Ze zijn al met de sloop begonnen. Laten we opschieten.’

Ze mengden zich onder de menigte toeschouwers voor Blanch’s Café. Politieagenten sommeerden de mensen achteruit te gaan toen een stuk of twintig werkmannen met behulp van koevoeten tinnen platen van het dak wrikten en die naar beneden gooiden. De bergen verwrongen metaal en stapels binnendeuren op de binnenplaats werden gestaag hoger.

Twee werklieden draaiden razendsnel de witte lampjes uit de zeilen van de windmolen van Röda Kvarn, terwijl andere mannen in werkkleding kapstokken, banken en rijen bioscoopstoelen van dezelfde trap gooiden waarover Torun, Beda en Märta net tien uur geleden naar beneden waren gelopen. Armaturen en fittingen werden kapotgemaakt en in karren gegooid om waar dan ook te worden gestort. Een paard schraapte met zijn hoof over de grond. Een ander paard steigerde elke keer een beetje wanneer er een tinnen plaat in de buurt terechtkwam.

‘Wat zonde van zo’n mooie bioscoop,’ zei Torun.

Een man naast Beda knikte instemmend. ‘Daar ben ik het mee eens. Het gaat allemaal wel een beetje snel. Gisteren waren we nog om middernacht in het Variététheater om Deense Dagmar voor een laatste keer te zien. Het publiek brak de zaal af. Het was een vreemd gevoel dat het binnenkort allemaal voorbij

zou zijn. Een tikkeltje treurig. We hebben de bar leeggedronken tijdens de eerste pauze, maar ik denk dat de voorraad punch ook bijna op was.' Hij schudde opnieuw zijn hoofd. 'Toen we daarna vertrokken door de ene deur, kwamen de verhuizers al door de andere deur naar binnen. Alle theaterspullen werden stuk voor stuk ingepakt voordat de slopers kwamen. Dat hoorden we tenminste. En blijkbaar hadden ze gelijk. Moet je dat allemaal nu zien,' zei hij aangeslagen.

'Ik vraag me af hoe laat ze met slopen zijn begonnen,' zei Beda.

'Om zes uur,' zei een vrouw die zich had gewikkeld in iets wat verdacht veel op een toneelgordijn leek. 'Ik schonk net een mok koffie in voor mijn man toen we de eerste knal hoorden. Ik schrok me een ongeluk. Nog een meevaller dat ik me niet heb gebrand. Maar ik heb te doen met de bewoners. Ik woon twee straten verderop en als ik al was geschrokken van het kabaal, wat moeten die arme zielen dan wel niet hebben doorstaan?'

'Ik weet zeker dat ze al zijn vertrokken,' zei Beda ter geruststelling.

'Maar zij nog niet.' De vrouw wees. 'Bovenste verdieping rechts.'

Toruns mond viel open. 'Ze haalt de gordijnen eraf.'

'En de mannen op het dak zijn pal boven haar,' zei Beda.

Het geroezemoes van de menigte verstomde, terwijl een donkere figuur verwoed bij het raam bezig was. Toen een smalle straal licht door de kamer achter haar viel, draaide ze zich om en verdween. Niet veel later kwam een familie met vier bleekneuzige kinderen uit een zijdeur de binnenplaats op. Ze bezweken bijna onder het gewicht van de zware koffers en dozen die ze met zich meestorsten.

'Waar is de rest van hun bezittingen?' zei Beda met een frons. 'Hun meubilair?'

'Dat hebben ze blijkbaar achtergelaten,' zei Torun. 'Of dat is al naar hun nieuwe woning gebracht. Misschien wilden ze een laatste nacht in het oude paleis doorbrengen.' Ze keek nog eens

goed naar het gebouw. Eigenaardig dat haar nooit de details in het metselwerk waren opgevallen. Zoals de twee verweerde, uitgehouwen engelen boven de deur. Voortaan zou ze beter opletten wanneer ze door de stad liep. Ze draaide zich om naar Beda. ‘Laten we gaan. Ik kom helemaal onder het stof te zitten. Als we hier nog langer blijven staan moet ik straks terug naar huis om me om te kleden.’

De vrouw in het toneelgordijn stootte haar aan. ‘Die man daar’ – ze knikte naar een man met een snor – ‘dat is meneer Norén, de bouwkundig ingenieur. Wat doe die hier? Ik dacht dat hij opdracht had de nieuwe Kompaniet te bouwen en niet om dit paleis met de grond gelijk te maken.’

Onder normale omstandigheden zou Josef Norén het roerend eens zijn geweest met deze deskundige commentator, maar het bouwen van een nieuw warenhuis voor Nordiska Kompaniet kon onder geen beding als iets normaal worden beschouwd. Er waren twee aspecten die de ongewone gang van zaken bepaalden: omvang en tijd. Met acht gebouwen op ongeveer vijfduizend vierkante meter zouden dit de omvangrijkste sloopwerkzaamheden zijn die Stockholm de afgelopen zestig jaar had meegemaakt. In het contract stond dat het exterieur van het nieuwe gebouw eind 1914 klaar moest zijn. Dat gaf hem precies vijftien maanden de tijd om het te bebouwen terrein vrij te maken, de grond bouwrijp te maken, de fundering aan te leggen, het zeven verdiepingen tellende geraamte op te richten, de gevel, de muren, het dak af te maken, de ramen in te zetten... de lijst was eindeloos. En wanneer dat allemaal was volbracht, dan moest op 1 mei 1915 ook het interieur helemaal voltooid zijn.

De tijdsindeling van elke dag van de werkzaamheden was tot in het kleinste detail uitgewerkt. Inmiddels zouden de acht gebouwen nu leeg moeten zijn. Maar dat moest hij nog even controleren. Hij kon maar net twee mannen met een grote vergulde spiegel ontwijken toen hij de trap naar de Röda Kvarn-

bioscoop op liep. De entree was in ieder geval ontruimd. De rode tapijten en traproeden waren opgerold. In het café – waar alleen nog de klok aan de muur hing – knikte hij goedkeurend en hij liep naar de zaal.

Meneer Magnussen, de bioscoopeigenaar, kwam op hem af. ‘Er zijn drie van mijn kroonluchters verdwenen.’

De bouwkundig ingenieur keek verbaasd. ‘Verdwenen?’

‘Jawel, verdwenen. Uw werklui waren zo vriendelijk om ze van het plafond te halen.’ Hij gebaarde naar de lege plekken waar de kroonluchters hadden gehangen. ‘En nu zijn ze verdwenen.’

‘Heeft u de voorman gesproken?’

‘Jazeker. Hij zei dat zijn mannen ze niet meer hebben gezien vanaf het moment dat ze op de binnenplaats waren gedeponeerd. De binnenplaats, nu vraag ik u.’

‘Er is u gezegd dat u voor zes uur vanmorgen hier weg moest zijn. Weg is ook echt weg, vrees ik. We hebben geen tijd om op andermans eigendommen te letten.’ Josef knikte naar het podium van de dirigent en de orkestbak. ‘Wanneer gaat dat weg? Of laat u het voor ons achter om te verwijderen?’

Een beetje van zijn stuk gebracht trok de bioscoopbaas een verongelijkt gezicht.

Josef wees naar de projectieruimte met twee ramen die uitzicht op de zaal hadden en die nu net twee lege oogkassen leken. ‘Zijn alle spullen daarboven verwijderd?’

Magnussen knikte stug. Toen haalde hij zijn schouders op en slaakte een diepe zucht. ‘Het doet me pijn om hier weg te gaan. Ik hoop dat die verdomde winkel alle ontredde waard is.’

‘Ik heb de plannen gezien. Deze verdomde winkel wordt magnifiek.’ En wat zag hij ernaar uit om die te bouwen.

Deze reactie ontlokte Magnussen een schamper lachje. ‘Als u het zegt. Hoe staan de dingen ervoor in het Variététheater?’

‘Ik ben daarnaar op weg om poolshoogte te nemen.’

In het Variététheater was het podium geheel ontruimd, maar in de orkestbak stond nog een eenzame contrabas tegen een

stoel geleund. Josef streek met zijn vingertoppen over het gewelfde hout. Wat een schitterend vakmanschap. Waarom stond die bas hier nog? Had iemand hem vergeten? Achtergelaten? Hoe dan ook zou het eeuwig zonde zijn dat een instrument van dit kaliber helemaal onder het stof kwam te zitten en daarna werd vernietigd. De contrabas kon beter naar Josef Sachs aan het Stureplan worden gebracht. Dit gebouw was tenslotte nu van hem.